

УДК 882.6

С.І. ДАНИЛЕНКА

МІФАЛАГІЧНЫ МАТЫЎ “ГАНЕБНАГА ПАХАВАННЯ” Ў ЛІРЫЦЫ БЕЛАРУСКІХ ПАЭТАЎ ЧАСОЎ ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЫ

Адной з найбольш ярскравых рыс патрыятычнай лірыкі беларускіх паэтаў часоў Вялікай Айчыннай вайны з’яўляецца мастацкая дэманізацыя фашысцкіх ворагаў-прыхадняў. Фашысты – гэта агідная, смярдзючая, смяротна небяспечная для ўсяго жывога д’ябальская “*нечысць*”, падсвядомая вера ў якую яшчэ канчаткова не згасла ў патрыярхальным сялянскім асяроддзі, вартая самага бязлітаснага знішчэння паводле “законаў” і звычаяў, дадзеных “дзядамі”. Гэтым перадвызначалася канкрэтнае мастацкае напайненне метафары ганебнага пахавання ворага ў беларускай ваеннай лірыцы.

Так, для таго, каб знішчыць фашысцкую “*нечысць*” “*да дна*”, трэба пахаваць яе ўвогуле без магілы – проста “*выкінуць <...> за плот*” “*пад дзікі бур’ян*” (Якуб Колас “Стары гасцінец” (1942)) [3, с. 292], каб “*не паўстаў з тлену*” “*вырадак крывавы*”, “*кінуты пад тын*” (Якуб Колас “У майскія дні” (Чырвонай Арміі) (1945)) [3, с. 349], каб злавесны “*каінаў труп*” быў “*пракляты*” і “*апляваны*” людзьмі (Якуб Колас “Ціша і бура” (1942)) [3, с. 304]. Рытуальнае непрыданне “заложнага” трупа зямлі грунтавалася на ўяўленні, што маці-зямля “не прымае” цела няправеднага нябожчыка, каб той не адрадіўся з яе “ўлоння” зноў, пагражаючы ў праціўным выпадку паморкамі і неўраджаем [1]. І толькі “натуральнае” знікненне злавеснага трупа пасродкам тлення ці знішчэння сцяравятнікамі забяспечвае належны адвечны парадак рэчаў: як толькі “*чужаніцы*” “*дагніюць пад крылом зругановым*” на роднай зямлі, “*зноў узнімуцца <...> камяніцы*” новага жыцця (Пімен Панчанка “Гомель” (1943)) [5, с. 111]. Таму фашысты, “*труп гітлераў, герынгаў, гебельсаў труп*”, у “*шырокіх*” абдымках “*кастлявых смертных рук*” павінны згніць, разлажыцца падобна да “*расцугленай сцержы*”, у якой “*хрыбет <...> гнецца, і крышыцца зуб*”, якую “*паточаць у полі магільных чэрві*”, пакінуўшы “*бясслаўную магілу*” з “*бур’яном і палынам*” (Якуб Колас “Смерць разбойнікам” (1941)) [3, с. 247]. Гэтую ж мастацкую функцыю выконваюць і карціны злавеснага піру сцяравятнікаў на фашысцкіх “*падлах*”, якія “*густа ўкрылі*” савецкую зямлю, “*распасцёршы рукі крыжам*”. Іх цела “*па кавалку*” “*рвуць*” крумкачы, славячы “*пір багаты*”, – “*расклявалі шчокі, вочы*”, “*рэшту чэрві іх паточаць*” (Якуб Колас “Крумкачы” (1941)) [3, с. 270]. Карціну такога ж піру прарочыць і Янка Купала ў вершы “Беларускім партызанам” (1941): “*...На крывавых іх слядах // Хай зруган іх косці ліча, // На бясёду соваў кліча // Баль спраўляць на іх касцях. // Няхай Гітлеру-вампіру // Ключуць сэрца, смочуць кроў..*” [4, с. 173].

Падобную ж семантыку рытуальнага пазбаўлення ад “заложнага” трупа мела і “гачэнне”, якое грунтавалася на ўяўленні, што зямля ў гразкім месцы, балоце, “сама” можа засмактаць злавесную “*падлу*”, асабліва калі ёй “дапамагчы” ўтаптаннем [1, с. 111]. Таму савецкія воіны “*гацяць*” “*гітлерцамі*” “*тонкую гаць*” (Янка Купала “Хлопчык і лётчык на вайне” (1942)) [4, с. 176], хаваюць “*навек*” “*чэрап арыўскі*” на “*стоптаным полі*” (Якуб Колас “Душою і сэрцам мы з вамі, героі” (1941)) [3, с. 249], “*кормяць*” “*арыўскім ваўчыным мясам*” “*балотныя прорвы*” так, што “*пад ботамі хрумсталі косці*” (Пімен Панчанка “Балада пра Міколу Сасноўскага” (1943)) [5, с. 106]. Тым самым лёс Гітлера павінен быў быць падобны да лёсу біблейскага “*цара Вавілонскага*”, што паўстаў супраць Бога і Ізраіля:

“Усе цары народаў, усе ляжаць ганарова, кожны ў сваёй усыпальніцы; а ты пакінуты за магільніцай сваёй, як пагарджаная галіна, як вопратка забітых, працятых мечам, якіх апускаюць у каменны дол, ты, як здрасаваны [патапаны. – С.Д.] труп, не з’яднаешся зь імі ў магіле; бо ты знішчыў зямлю твою, забіў народ твой; навекі ня ўспомніцца племя ліхадзеяў” (Ісая 14, 18 – 20). Таму “племя ліхадзеяў” – “гітлерцаў паганых” – трэба “рэзаць”, каб “не ўскрэслі век яны” (Янка Купала “Беларускім партызанам” (1941)) [4, 172], бо сказана: “Рыхтуйце разню сынам ягоным за беззаконьне бацькі іхняга, каб не паўсталі і не завалодалі зямлёю і не напоўнілі сусьвету супастатамі” (Ісая 14, 21).

Канчатковае пазбаўленне савецкіх людзей у “святой барацьбе” ад “фашысцкага змея”, што “зломіць” “жалезны свой капіт” (Якуб Колас “Фашысцкім бандытам” (1941)) [3, с. 251], павінна было сімвалізаваць і пахаванне яго “пад асінай”, якая ў народнай культуры “асэнсоўвалася як надзвычай эфектыўны апатрапей, накіраваны супраць нячыстай сілы ў самых розных яе праяўленьнях”. Менавіта таму, як адзначаў у свой час яшчэ А. Афанасьеў, у рускай народнай казцы волат Дабрыня, забіўшы змея, вешае яго на асіне, каб “канчаткова пазбавіцца ад яго ўздзеяння” [2, с. 17]. Такім чынам, асіна – абарончы знак, магічны замок на магіле пачвары, які не дазваляе ёй вярнуцца ў свет людзей. Менавіта таму гэты вобраз актыўна выкарыстоўвае Якуб Колас пры стварэнні разгорнутых метафар канчатковага ганебнага пахавання фашызму, які “магілу сабе сам рыхтуе” “пад асіною ў дзікай траве” (“Народу-барацьбіту” (1941)) [3, с. 260], які “здабудзе <...> толькі той славы”, што “знойдзе асіну сабе” (“Над магілай партызана” (1941)) [3, с. 255] ці “пад горкай асінай курган” (“Фашысцкім бандытам” (1941)) [3, с. 251]. Дадатковым рытуальным сродкам пасмяротнага ўтаймавання гітлераўскай “нечысці” можа выступаць таксама асінавы кол, якім прабіваюць грудзі злавеснага мерцвяка [2, с. 18] (“Адпомсцім” (1942)): “У вілы іх, як змея, // І голавы далоў! <...> // Пад горкаю асінай // Прытуліць ката дол, // І зграі ўсёй звярынай // Загонім туга кол” [3, 290]. Падобны ж вобраз, відавочна, планаваў выкарыстаць і Янка Купала ў сваёй няскончанай баладзе “Дзевяць асінавых колляў” (1942) [4, с. 179-180].

Канстатаваны вышэй і падобныя да іх іншыя факты мастацкай літаратуры перыяду Вялікай Айчыннай вайны сведчаць, што зварот беларускіх паэтаў пры апісанні канчатковага ганебнага пахавання фашысцкіх заваёўнікаў да вобразнасці славянскіх рытуальных практык пахавання “заложных” нябожчыкаў тлумачыцца тым, што яны імкнуліся дасягнуць найбольшага эмацыянальнага ўздзеяння на чытача, якому была блізкай і зразумелай вобразнасць, што грунтавалася на перажытках архаічнай свядомасці. Пры гэтым немалаважным фактам для таго часу быў і той, што падобная вобразнасць паспяхова ўлісвалася ў працэс яе рэцыптыўнай трансфармацыі: у працэс агітацыйнага выкарыстання яе для падтрымкі духу беларускага насельніцтва на часова акупаваных тэрыторыях (яно пераважна было вясковага паходжання), яго жадання помсты, перамогі над захопнікамі. У такіх абставінах адбываецца новая актуалізацыя класічных сімвалаў з сістэмы архаічнага ўяўлення пра свет – сімвалаў, якія ў нядаўні час адваргаліся прапагандыстамі новага ладу жыцця паслярэвалюцыйнай эпохі як перажыткі змрочнага і страшнага мінулага.

ЛІТАРАТУРА

1. **Зеленин Д.К.** Избранные труды. Очерки русской мифологии: Умершие неестественной смертью и русалки. – М.: Индрик, 1995.
2. **Коваль У.І.** Народныя ўяўленні, павер’і і прыкметы: Даведнік па ўсходнеславянскай міфалогіі. – Гомель: Беларускае Агенцтва навукова-тэхнічнай і дзелавай інфармацыі, 1995.
3. **Колас Якуб.** Збор твораў у 7 т. Т. 2. Вершы. Апавяданні вершам (1917 – 1952). – Мінск: Дзяржаўнае выдавецтва БССР. Рэдакцыя мастацкай літаратуры, 1952.

-
4. **Купала Я.** Поўны збор твораў. У 9 т. Т. 5. Вершы, пераклады 1930 – 1942. – Мн.: Маст. літ., 1998.
5. **Панчанка П.** Гарачыя вятры. – Мн.: Дзяржаўнае выдавецтва БССР, 1947.

SUMMARY

The article deals with the process of creating a demoniac imagery of German fascist invaders in the context of traditional Belarusian folklore imagery, the analysis being based on the material of the Belarusian Soviet poetry of the Great Patriotic War period.